

Mevlâna ve Divan Şairleri

Doç. Dr. Osman HORATA*

Özet

13. asır Anadolu coğrafyasının ortaya çıkardığı önemli şahsiyetlerden biri olan Mevlâna, Türk sufiliğinin temellerini atan büyük mutasavvıflardan biridir. Onun tasavvufî görüşleri üzerine kurulan Mevlevîlik, Osmanlı İmparatorluğunun siyasî ve sosyo-kültürel hayatında önemli bir rol oynamıştır. Divan şairlerinin en çok tercih ettikleri tarihatların başında Mevlevîliğin gelmesi, bunun göstergelerinden biridir. Bu araştırmada, Divan şairlerinin Mevlâna'ya bakış açıları ve onları Mevlevîliğe yönelten sebepler incelenmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: *Mevlâna, Mevlevîlik, Divan Şiiri, Divan Şairleri*

Abstract

Mevlâna, who lived in the geography of Anatolia in 13th century, was one of greatest sufis that founded Turkish mysticism. Mevlevi order, the founded on his mystic thought, has played an important role in the political and social-cultural life of the Ottoman Empire. The proof of this comes from the fact that most Divan poets preferred the Mevlevi order. In this study, we aim to find the reasons of why Divan poets were interested in Mevlevi order and to study their point of view about Mevlana.

KEY WORDS: *Mevlana, Mevlevi order, Divan Poetry, Divan Poets*

Giriş

Tarihçiler, Moğolların baskısı altında çökmek zorunda kalan Anadolu Selçuklularından sonra, küçük bir uç beyliğinin yüz elli yıl gibi kısacık bir sürede büyük bir imparatorluk hâline gelmesini, Orta Çağ'ın en önemli meselelerinden biri olarak kabul

* H.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğr. Üy.

ederler. Köprülü, bu yükselişin temel dinamiklerinin anlaşılabilmesi için 13. asrın siyasî esas olarak da sosyal analizinin iyi yapılması gerektiğini söyler. Çünkü bu asır, Osmanlı'ya yön veren dinamiklerin temellerinin atıldığı; imparatorluğa doğru giden bir tarihin "geçiş" ve "oluşum" devri olmuştur (Köprülü, 1981: 62).

Makalemizde, 13. asır Anadolu coğrafyasının ortaya çıkardığı önemli şahsiyetlerden biri olan ve imparatorluğun gerek sosyal, gerekse siyasî hayatında odak noktalarından biri hâline gelen Mevlâna'nın sosyo-kültürel hayattaki yeri üzerinde durarak; onun Divan şairleri için cazibe merkezi olmasının sebepleri aranmaya çalışılacaktır. Mevlâna'nın kişiliği, yetiştiği dönemin şartlarıyla sanıldığından fazla ilgilidir. Bu sebeple, öncelikle onun yetiştiği döneme ana hatlarıyla bir göz atmak yerinde olacaktır.

Asırlarca Türkler ve Arapların akınlarına sahne olan Anadolu toprakları, 1071'deki Malazgirt zaferinden sonra ise Türklerle Haçlı ordularının mücadele arenasına döner. Bir taraftan Orta Asya'dan gelen milyonlarca Türkü iskan etmekle uğraşan, bir taraftan da Haçlı ordularını püskürtmeye ve iç çatışmaları bastırmaya çalışan Selçuklu Türkleri, siyasî birliği sağlama konusunda oldukça zorlanırlar. 12. asra gelindiğinde bu konuda önemli bir merhale kateden Selçuklular, I. Alâaddin Keykubad (1219-1237) döneminde "altın" çağlarını yaşarlar. Fakat Moğollar karşısında 1243 yılında alınan Köse dağ yenilgisi, sosyal ve siyasî huzurun yeniden bozulmasına, bir asır boyu devam edecek bir zulüm ve sefalet döneminin başlamasına sebep olur. Selçuklu sultanları Moğolların valisi durumuna düşer; bunlardan ümidini kesen halk, baskının fazla hissedilmediği Batı bölgelerinden başlamak üzere beylerin etrafında teşkilatlanmaya ve bağımsızlıklarını ilan etmeye başlarlar. Sultan II. Mesud'un, 1320'de Moğollar tarafından öldürülmesiyle Selçuklu Devleti resmen yıkılır ve onların maddî ve manevî mirası üzerinde yükselecek imparatorluğa giden bir süreç başlar (Bu konuda bk. Köprülü, 1981:70-121 ; Shaw, 1982: 28-31 ; Öztuna, 1988 : 53-59).

13.yüzyıl Anadolu'su, bütün bu olumsuzluklara karşılık kültür hareketleri bakımından son derece canlı bir dönem geçirir. Bunda Moğol baskısı sebebiyle Horasan, Harezm, Semerkant, Bakü, Belh, Bağdat vs. gibi şehirlerden kaçan birçok âlim ve mutasavvıfın Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmasının önemli bir etkisi olmuştur. Bu asırda, Oğuz Türkçesine dayalı yeni bir yazı dili oluşmuş ve ilk eserler verilmeye başlanmıştır. Türklerin tarih sahnesine çıkardığı üç büyük suffî *Hacı Bektaş-ı Velî* (ö.1270), *Mevlâna* (ö.1273) ve *Yunus Emre* (ö.1320 ?) gibi büyük şahsiyetler bu asırda yetişmişlerdir. Ayrıca *İbni Arabî* (ö.1240), *Necmüddin Dâye* (ö.1256), *Fahrüddin İrakî* (ö.1280), *Sadrüddin Konevî* (ö.1274) gibi tasavvuf tarihinin önemli isimleri de tasavvuf klâsikleri hâline gelmiş eserlerini bu topraklarda yazmışlardır. Bunlar sayesinde tasavvuf, Anadolu'da çok hızlı bir şekilde yayılmış ve bu asır Türk suffiliğinin bir oluşum dönemi olmuştur (Kara, 1985:278 ; Kara, 1993: 180-181). Bu dönemde, değişik coğrafyalardan kopup gelen farklı düşünce ve kültürler, taassuptan uzak geniş görüşlü düşünce-

lerin doğmasına zemin hazırlamış; Anadolu'da kök salmaya çalışan tasavvuf düşüncesi sarsılan sosyal ve siyasî ortamda ümitsizlik içindeki insanları hayata bağlayan bir sığınak gibi olmuştur. Herkesi “*tanış olmaya*”, “*işi kolay kılmaya*” çağıran, yetmiş iki millete bir gözle bakabilen bu sufiler; insanları dıştan içe döndürerek, içlerindeki yüce varlığı idrak ettirmeye çalışmışlar; kin ve öfkeyi değil sevgi ve sabrı, ihtirası değil kanaatkâr olmayı, cimrilik ve hasetliği değil yardımlaşmayı ve cömertliği, başkalarına karşı üstünlüğü değil eşitlik ve hoşgörüyü savunmuşlardır. Anadolu'da yükselen Türk kültür ve medeniyetinin temelleri onların savunduğu bu sevgi ve barış ahlâkı üzerinde yükselmiştir.

1.Mevlâna ve Mevlevîlik

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Osmanlı'nın kuruluşunda önemli bir rol oynayan *Yeseviyye*, *Kübreviyye*, *Sühreverdiyye* gibi Horasan menşeli tarikatlar, sadece kolonizatör dervişleriyle hizmet vermiş ve müesseseseleşemiyerek zamanla yerlerini başka tarikatlara bırakmışlardır. Aynı şekilde Osmanlı'nın kuruluş döneminde faal olan *Rıfaiyye* ve *Halvetiyye* gibi Arap kaynaklı tarikatlar da fazla yaygınlık kazanamamıştır. *Mevlâna* ve *Hacı Bektaş* etrafında oluşan Türk orijinli tarikatlar ise teşkilatlanarak imparatorluğun her tarafını sarmışlar, siyasî ve sosyal hayatta önemli bir rol oynamışlardır (Köprülü, 1981: 144-171 ; Kara, 1993: 180-181). Mevlevîlik, her kesimden taraftar bulmakla birlikte daha çok orta burjuva kesimine hitap eden ve sünnî anlayışa sahip bir tarikat olurken; Bektaşîlik yerleşik ve göçebe Türkmenlerden oluşan halk kesimi arasında yaygınlaşan ve bilhassa Rumeli'deki Hristiyan kesimin “*ihtidâ*”sında etkili olan heterodoks bir tarikat hâlini almıştır.

Mevlevîliğin temellerini atan ve asıl adı Muhammed Celaleddin olan *Mevlâna*, 1207 yılında Afganistan'ın kuzeyindeki Belh şehrinde doğmuştur. Babası, devrinde “*sultânü'l-ulemâ*” ünvanıyla anılan Türkistan'ın büyük mutasavvıflarından *Necmeddin Kübrâ*'nın talebesi *Bahâeddin Veled*'dir (1151-1231). Moğol tehlikesi sebebiyle, 5-6 yaşlarında (bazı kaynaklara göre 12 yaşında) ailesiyle birlikte Anadolu'ya göç etmiştir. İlk hocası babası olmuş, onun ölümünden sonra eğitimini babasının müridlerinden *Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmîzî* üstlenmiştir. Babasının ölümünden sonra Şam'a giden ve *İbni Arabî* ve *Sadrüddin Konevî* gibi büyük mutasavvıfların sohbetlerinde bulunan *Mevlâna*, Arap ve Fars edebiyatına vakıf, dört medresede birden ders veren meşhur bir âlim olmuştur. Olgunluk dönemi, Moğol hâkimiyeti yıllarına rastlamıştır. Babası ve Tirmizî'nin çabalarıyla olgunlaşan manevî yönü Şems'le tamamlanmış ve dış dünyadan ilgisini keserek şiir yazmaya başlamış ve günlerini sema etmekle ve müridlerinin eğitimiyle geçirmiştir. *Mesnevî* başta olmak üzere *Dîvan-ı Kebîr*, *Fîhi Mâfih*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbat* gibi bir çok eserin sahibi olan *Mevlâna* 17 Aralık 1273'te ölmüştür (Yeniterzi, 1995:1-18 ; Gölpınarlı, 1959).

Mevlâna'nın tasavvuf düşüncesi, *Necmeddin Kübrâ*'dan (ö.1221) gelen sünnî anlayışa dayalı tasavvuf mektebi, *İbni Arabî*'nin metafizik ve mistik sistem hâlinde tasavvuf dünyasına sunduğu *vahdet-i vücud* mektebi, kaynağını Horasan Melâmetiyyesinden alan İlahî aşk ve cezbeyle dayalı Kalenderî tasavvuf olmak üzere üç temel kaynaktan beslenmiştir (Ocak, 1991: 142-143). O, almış olduğu iyi eğitimi sayesinde bu farklı anlayışları yepyeni bir sistemde birleştirerek; farklı kültür ve düşüncelerin çarpıştığı 13. yüzyıl Anadolu'sunda herkesi kucaklayan bir senteze ulaşmıştır. Bu özellik, Mevlâna'yı diğer mutasavvıflardan ayıran en önemli husus olmuş ve onun bu yorumu Osmanlı kültür hayatında büyük bir yankı bulmuştur.

Mevlâna'nın ölümünden sonra oğlu *Sultan Veled*, onun tasavvuf anlayışını tarikat hâline getirmiş ve beylikler döneminde ilk Mevlevîhaneler açılmaya başlanmıştır. Osmanlı beyliği içinde ise ilk dergâh, *II. Murad* döneminde (1421-1451) açılmış ve 16. Asırdan itibaren Osmanlı devlet adamlarından büyük bir ilgi görmüştür. Aynı önemi Bektaşîliğe de veren merkezî yönetim, bu iki sufi gücü dengede tutmaya çalışmıştır. Zaman zaman da resmî otorite Şîî –batınî hareketlere karşı Mevlevîlere itibar etmiştir (Gölpınarlı, 1983 :269-273; Ocak, 1996: 20-21; Göyünç, 1991). Bu sebeple Mevlevîlik, imparatorluğun genişlediği her yere ulaşma imkânı bulmuş, köylere kadar yayılan Mevlevîhaneler Osmanlı'nın büyük şair, musikişinas, hattat ve nakkaşlarını yetiştiren yüksek düzeyde birer kültür, ilim ve sanat merkezleri hâline gelmiştir.

2. Mevlevîlik ve Divan Şiiri

Mevlâna, yaşadığı çağdan itibaren, gerek tasavvuf anlayışı, gerekse en olgun döneminde kaleme aldığı *Mesnevî*'siyle Türk Edebiyatı'nın doğuşu ve gelişiminde önemli bir rol oynamış; şöhreti sınırların da ötesine taşarak Mesnevîsi İngilizceden Flemence'ye kadar birçok dile çevrilmiştir (Mazıoğlu, 1981:30-39; Çelebioğlu,1978: 99-126; Yeniterzi, 1997:93-110). Mevlâna'nın şairliği sebebiyle, şiirin "*sünnet-i seniyye-i Mevlevîyye*" olarak kabul edilmesi ve bu tarikattaki Mesnevî okuma ve okutma geleneği, Mevlevîleri şiirden anlamaya hatta şair olmaya yöneltmiştir. Bu sebeple, Mevlevîhaneler Klâsik Edebiyatı besleyen en önemli kaynaklardan biri hâline gelmiştir. Şeyhlik makamındaki şahsiyetin *Neşatî*, *Şeyh Gâlib* gibi büyük bir şair olması ise, şiire olan ilgiyi daha da arttırmış; *Esrar Dede* gibi birçok şair şiir yazmaya Mevlevîhanelerde başlamıştır. Edebiyatımızda Mevlevî olan divan şairlerinin sayısı 300'ü bulmaktadır. Bu, Mevlevîliği % 68 gibi büyük bir oranla Divan şairlerinin en çok rağbet ettikleri tarikatların ilk sırasına yerleştirmektedir. Diğer tarikatların oranı ise % 10'ların altında kalmaktadır. Mevlevî şairlerin sayısı 16. yüzyıldan itibaren artmaya başlamış 18.asırda ise büyük bir artış göstermiştir. Tezkirelerde, Mevlevî olduğu belirtilen şairlerin sayısı 17. asırda sadece 10 iken, bu 18. asırda 212'ye yükselmiştir (İsen, 1989 : 23-27 ; İsen, 1997 : 216-218) . Bu asırda görülen büyük artışta, merkezî idarenin Bektaşîliğe karşı Mevle-

vîliği ön plânda tutmaya başlamasından ziyade, 17. asrın büyük şairlerinin Mevlevî olmasının etkisi göz ardı edilmemelidir. 15. asırda, *Hüdayî Salih Dede*; 16. asırda, *Şahidî*, *Yusuf Sîneçâk*, *Fevrî*, *Bursalı Rahmî*, *Safayî*, *Nigehî*, *Ârifî*; 17. asırda, *Cevrî*, *Neşatî*, *Enîs*, *Fasîh*, *Bahayî*, *Mezakî*, *Nâbî ve Nef'î*; 18. asırda, *Sâkîb Dede*, *Nahîfî*, *Birrî*, *Neylî*, *Receb Dede*, *Nesîb*, *Nayî Osman Dede*, *Fennî*, *Neyyir*, *Hulusî*, *Şeyh Gâlib ve Esrar Dede*; 19. asırda *Yenişehirli Avnî*, *Leylâ Hanım*, *Şeref Hanım* akla gelen ilk Mevlevî şairlerdir. Bunların bir kısmı Mevlevîliğe intisap ederek çilelerini tamamlamış bir kısmı da muhiplik seviyesinde kalmıştır. Bunların yanında Mevlevî olsun veya olmasın bir çok şair Mevlâna hakkında medhiyeler yazmış, şiirlerinde ondan bahsetmişlerdir. Mevlâna ile ilgili bu şiirleri toplayan mecmualara da rastlanmaktadır.¹

Divan şiirinde Mevlâna ve Mevlevîlik , başlıbaşına büyük bir araştırmanın konusudur. Bu konuda şu ana kadar büyüklü-küçüklü birçok çalışma yayımlanmıştır (bk.Kaynaklar). Fakat bunların çoğu bir şair veya şiirle sınırlı kalmış veya divanlardan seçilen beyitlerin sıralanmasından öteye geçmemiştir. Yazımızda, bu edebiyatın önde gelen şairlerinin Mevlâna hakkında yazdıkları müstakil şiirler ele alınarak, onların Mevlâna'ya nasıl değerlendirdikleri, çizdikleri Mevlâna portresinin yukarıda açıklamaya çalıştığımız tarihî kimliğiyle örtüşen ve ayrışan taraflarını belirlemeye çalışacağız. Araştırmamızda, Mevlevî şairlerin belli başlılarının eserleri incelenmekle birlikte, konu Mevlevîlikte şeyhlik makamına kadar yükselen *Neşatî*, *Şeyh Gâlib*, *Sâkîb Dede* ile binbir günlük çilesini tamamlayarak “dede”lik pâyesini alan *Esrar Dede* ve Mevlevîliğe ilgisi “muhiplik” (hayranlık) seviyesinde kalan *Nef'î* ve *Nabî* ile sınırlı tutulmuş; bunlardan ayrı olarak, tezkire yazarları içinde Mevlâna'ya yer veren tek tezkireci olan ve şairler hakkındaki yargılarının doğruluğu ile dikkati çeken Latifî de çalışmamıza dahil edilmiştir.

3. Mevlâna ve Divan Şairleri

Latifî (ö. 1582): Anadolu sahasında Sehî Bey'den sonra yazılan ikinci tezkirenin sahibi olan Latifî, eserinde girişten sonraki ilk bölümü şeyh şairlere ayırmış ve burada önce Mevlâna'ya anlatmıştır (Latifî, 1314: 36-39; ayrıca bk. Ayan, 1993: 65-70).

Onun ve diğer şairlerin Mevlâna'ya bakışlarında tasavvufî dünya görüşünün hâkim olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi, mutasavvıflara göre tasavvuf, aklın yetmediği alanlarda “mutlak hakikat”e gönül yoluyla ulaşabilme felsefesidir. Bu da, gönlünü dünya ile ilgili her şeyden temizleyip, aşk yoluyla görünen gerçeğin (zâhir) ardındaki öze yani “hakikat”e (bâtına) ulaşmakla gerçekleşir. İşte Mevlâna gibi veliler, görünmeyeni (gaybı) görebilen, ayet ve hadislerin arkasındaki gizli manaları keşfedebilen “yakîn ehli” kimseler olarak kabul edilmişlerdir.

Latifî'ye göre de, Mevlâna gibi mutasavvıflar şöhret kazanmak ve sanat amacıyla

¹ Mevlâna Küt. No.2163, yk.2-4'teki bir mecmuada, 29 şairden 50 civarında “Mevlevî” redifli gazel toplanmıştır.

değil, din yolunun yolcularına rehberlik etmek amacıyla şiir yazmışlardır. O, Allah'ın "yakîn"i (mutlak hakikati görebilen), anlaşılması güç sırları açıklayan velilerin en büyüğüdür. Sadece "bâtn" ilminde değil "zâhir" ilminde de benzersiz, devrinde dört medresede birden ders veren eşsiz bir müderristir. Mesnevîsi de, gayb âleminin, ayetlerin ve hadislerin gizli kalan sırlarını açıklayan; mutlak hakkikate ulaşmaya çalışan "yakîn" ehlinin kılavuzu, din yolunun da bir delilidir. Erenler, insanları yaratıcının yoluna onunla yöneltirler. Kur'an'ın ve hadislerin sırlarını içerdiği için, mutasavvıflar ona "mahzenü'l-esrâr" (sırlar hazinesi) demişlerdir. Mesnevî'deki anlaşılması güç semboller ve meselenin "zâhir"inde kalanlara ters gelebilecek bazı ifadeler vardır. Bunlar, mutasavvıfların "vecd" hâlinde yani "mutlak hakikat"i (Hakk'ı) görüp dehşete düştükleri anda söyledikleri, "te'vil" (görünen anlamının dışında yorumlama) gerektiren sözlerdir.

Nef'î (ö.1635): Mevlâna için 1'i Türkçe, 3'ü Farsça olmak üzere dört kaside yazan Nef'î Mevlevî bir şair değildir. Şiirlerinden Mevlevîlikle ilgisinin olduğu anlaşılma-yla birlikte, bunun "muhip"likten öteye geçmediği anlaşılmaktadır (Akkuş, 1993:21).

A.Nihad Tarlan, Nef'î'yi edebiyatımızda Mevlâna'yı ruh ve heyecan bakımından en iyi anlayabilen tek şair olarak görür ve arkasından da aslında Mevlâna'nın anlaşılma-yacağını ifade eder: "*Son asra gelinceye kadar fikir vadisinde onu lâyıkiyla anlayan ve şiir vadisinde onu takip eden çıkmamıştır. Ve bu imkansızdır. Çünkü bir Mevlâna'nın yetişmesi için o bünye, o ruh ve hayat şartı lazımdı. (...) Haddizâtında Mevlâna anlatılmaz. Çünkü anlaşılmaz. O sadece mümkün olduğu derecede duyulur. Onu anlatmaya çabalayanlar derece derece dış çizgilerine yanaşabilenlerdir. Kanaatimce bunların başında onyedinci asır büyük Türk şairlerinden Nef'î gelir.*" (Tarlan, 1974 : 87-88).

Nef'î de, diğer şairler gibi Mevlâna'yı evliyaların en büyüğü olarak görür ve onu hakikat (ma'nâ) ülkesini aydınlatan güneşe benzetir. O evliyalar içinde yegâne "içtihat" sahibi olan, sadece "bâtn" ilminde değil "zâhir" ilminde de üstâd olan tek kimsedir. Bu sebeple , hakikat yolunda sadece Mevlâna'nın bendesi olabileceğini belirterek, ondan başkasına uyarsam kafir olayım, der. Onun şöhretinin sadece Anadolu'yla sınırlı kalmadığını, Arap, Acem ve Hint ülkelerine de yayıldığını belirtir.

Nef'î, Mevlâna'nın daha çok Mesnevî'si üzerinde durmuştur. Farsça kasidesinde, İlahî sırları, kâinatın gerçeklerini Mesnevî sayesinde anlayabildiğini söyler:

"*Mesnevî sahibinin bana ilham ettiği feyz sayesinde ruhanî hâlâtta bahsedebiliyorum. Mesnevî deyip geçme. O Hak sırlarının hüccetidir. Onun feyzini tahayyül ederek söze başlarsam Kur'an'ın en derin manalarından dem ururum.*" (Tarlan, 1974: 96).

Çünkü Mesnevî, dinin hakikatinin ifadesidir. Onun kaleminden çıkan her nükte tevhidî açıklar. Nef'î, Mesnevî'yi de ayağının toprağı olarak gördüğü Fars Edebiyatının büyük şair ve mutasavvıflarından, Feridüddin Attar sayesinde anlayabildiğini belirtir:

Nef'î-i mu'ciz-beyânım bende-i Monlâ-yı Rûm

Ne Hakîm-i Gaznevîyim ne Emîr-i Dehlevî

Hâk-i pâ-y-i Şeyh Attâr'ım ki oldı himmeti
Tab'uma üstâd-ı ders-i müşkilât-ı Mesnevî (Akkuş, 1993: 51)

Şair, Mevlâna aşkıyla geldiği seviyeyi anlatırken, kendi benliğini Tanrı varlığında nasıl yok edip O'nunla bütünleştiğini şöyle ifade eder:

"Âşıkım. Dünyaya gülüyorum. Küfre de, imana da lâkaydım. Yaratılışı temiz bir âşıkım. O kadar temizim ki Canan'la birliğimi iddia ediyorum. Küfrüm iman, imanım küfrü oldu. Şeyhe de, râhibe de ta'n edebilirim. Cennet ve Cehennem kaydından kurtulmuşum. Eğer onlardan zerre kadar bahsedersen kâfir olayım..." (Tarlan, 1974: 99).

Birkaç beyitte subjektif imajlara yer veren şair, ilk yaratılan akı (nûr-ı Muhammedî) cevhere, Mevlâna'yı da bu cevherin nuruna benzetir. Sözleri ise ebedî hayatın kapılarını açan Hz. İsa'nın nefesinin özüdür. Onun gönül bahçesinde, Gülşenî'nin ruhu manevî bir bahçıvan; düşünce hazinesinde de Ruşenî'nin gözü, inzivaya çekilmiş bir gözçüdür. Şair bu soyut imajların ardında, Gülşenî'nin, *Mesnevî*'ye *Ma'nevî* adlı bir nazire yazmasına; Ruşenî'nin de onun ilk manzum tercümesini yapanlardan biri olmasına telmihte bulunmaktadır.

Mübalağaya düşkünlüğüyle tanınan bir şair olan Nef'î, Mevlâna gibi büyük bir şahsiyetin karşısında kalemini aklın emrine vererek Mevlâna'yı kendi akıl ve gönül dünyasına yansıyan önemli özellikleriyle anlatmıştır. Böylelikle ortaya realist bir Mevlâna portresi çıkmıştır.

Neşatî (ö.1674): 17. asır Divan şiirinin ve Hint üslûbunun önde gelen isimlerinden biri olan şair, 1670'de Edirne Mevlevîhanesi'ne şeyh tayin edilmiş ve ölümüne kadar (1674) dört yıl süreyle bu görevini sürdürmüştür. Divanı'nda, Mevlâna için bir kaside ve mesnevî şeklinde bir medhiye vardır. Bunların dışında Divan'da onun Mevlevî olduğunu hissettirecek beyitlere rastlanmamaktadır. Neşatî, Mevlâna'yı "ledün" ilmine (Hak'tan gelen bilgiye) vâkıf, insanlara "hakikat" sırlarını gösteren evliyaların en büyüğü olarak görür. Onu, *İbrahim Edhem*, *Cüneyd*, *Attâr*, *Bistamî* gibi mutasavvıflarla karşılaştırarak, bunların Mevlâna'nın yanında köle olmalarına şaşılmaması gerektiğini, söyler:

Ser-çeşme-i evliyâ-yı zî-şân

Deryâ-yı le-dün muhîr-i irfân (Kaplan, 1996: 22-23)

Mevlâna'nın şiirleri, hakikat bahçesinin gülleri ve hikmet bahçesinin süsleridir. Onlar insanların gönüllerini ferahlatan bahar mevsimindeki ırmaklar gibidir. Her kelimesinde binlerce sır ve nükte gizlidir. Mevlâna, Hz. Muhammed'in varisi ve Ebubekir soyundan gelen değerli bir incidir. Türbesi Tur Dağındaki ağaç gibi bütün insanlığa nur saçmaktadır.

Nabî (ö.1712): Mevlevîlikle bir ilgisi bulunmamakla birlikte, Mevlâna'ya olan hayranlığını ve sevgisini ifade eden şairlerden biri olan Nabî de, Mevlâna'yı bizim tasavvurumuzun ötesinde, makamı arşın kenarında olan Hakk'ın katına ulaşmış büyük bir velî olarak görür:

*Anun makâmına olmaz resâ tuyûr-ı hured
Kenâr-ı arşdadur âşiyân-ı Mevlâna*

*Degül bu izzet ü şân-ı cihâniyâna şebîh
Huzûr-ı Hak'da olan izz ü şân-ı Mevlâna* (Bilkan, 1997: 36)

Mevlâna'nın gelmesiyle diğer tarikatlar revaçtan düşmüştür. Çünkü Mevlâna, hem "halife-zâde", hem "Nebî-zâde", hem de "şeh-zâde"dir. Nabî, bununla Mevlâna'nın soyunun baba tarafından Hz. Ebu Bekir'e, anne tarafından Hz. Ali'ye ve babaannesinin de Horasan Sultanı Celâleddin Harzemşah'ın kızı olmasına telmihte bulunmaktadır.

Mana göğüne yani Hakk'a ulaşmaya Mesnevî'nin satırları bir merdivendir. Mevlâna'nın eserlerini sadece, "halife" (şeyhinin yerine geçecek velî, derviş) ve "kutb" (en büyük velî) seviyesine ulaşanlar anlayabilir. Onun hikmetler söyleyen eserleri Hakk'ı açıklar:

*Urûca seb'-tubâk-ı sipîhr-i ma'nâya
Sütûr-ı safhasıdur nerdübân-ı Mevlâna* (Bilkan, 1997: 37)

Nabî, onun âsitanesini ziyaret etmenin mutluluğunu ifade ederek; tek isteğinin gönül defterinin kenarına Mevlâna kapısının değersiz bir toprağı olduğunun yazılması olduğunu söyler.

Sâkıb Dede (ö.1735):Mevlevîliğin meşhur isimlerinden biri olan Sâkıb Dede, Divanı'ndan ziyade Mevlevî şeyhlerinin biyografilerini anlattığı 3 ciltlik *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyye*'si ile tanınmaktadır. Şair, medrese tahsilinden sonra Mevlevîliğe intisap etmiş ve daha sonra Kütahya Mevlevîhanesi'ne şeyh olmuş ve 46 yıl bu görevde kaldıktan sonra 1735'te vefat etmiştir. Yetişme dönemi, Vanî Mehmed Paşa zamanında semâ ve raksın yasaklandığı yıllara rastlar. O, bu yıllarda 1000'e yakın Mevlevî'nin öldüğünü, bir kısmının da seyahata çıkmak zorunda kaldığını söyler. Bu sebeple eserinde, Mevlevîliği savunmaya yönelik bir psikoloji hakimdir. Onda, Mevlevîlik neşve olmaktan çıkmış bir amaç olmuştur. Kalemîni Mevlevîliği anlatmakta bir araç olarak gören şairin Divanı, baştan sona Mevlâna ve Mevlevîlikle ilgili şiirlerle doludur. Hatta âşıkane gazellerinde bile bu konulara temas etmeden geçememiştir. Divanı'nda Mevlâna ve Mevlevîlikle ilgili 20'ye yakın kasîde vardır. Şair, *semâ, rebab, kudüm, ney, def, nemed, külah, hurka, tennûre* vs. gibi kavramlar için bile ayrı ayrı kasideler yazmıştır (Arı, 1995: 14,37).

Sâkıb, kasidelerinde Mevlâna'dan ziyade Mevlevîliğin âdab ve erkânıyla ilgili hususları anlatmış ve çoğu kez de subjektif hayâllere başvurmuştur. Mesnevî'nin tatlı su-

yu, dergâhın bağçesini suladıkça, Mevlâna aşkının şarabını içenler ne Kevser'i ne de Cennet'i arzular vs. gibi:

*Olurdu levh-i zâtı ahvâle âyine-i tevhîd
Libâs-ı çâr-unsur olmasa rû-pûş-ı Mevlâna*

*Zülâl-i Mesnevî itdükçe bâg-ı hânkâhın şâd
Behişt ü Kevser itmez ârzû mey-nûş-ı Mevlâna (Arı, 1995:95)*

Mevlâna dergâhı bütün insanların ve cinlerin kiblesidir. Mesnevî ise, Huda'dan ilham yoluyla Mevlâna'nın gönlüne doğan bir eserdir. Onun her mısraı bir hakikat hazinesi, her noktası sırlar cihanını gösteren bir göz bebeğidir. Baştan sona Hak katından gelen bilgi okyonusu (*kulzüm-i ilm-i ledün*) gibidir:

*Nüşa-i dîvân-ı ilhâm-ı Hudâ'dur Mesnevî
Hâmil-i esrâr-ı şâh-ı enbiyâdur Mesnevî*

*Merdüm-i çeşm-i cihân-ı râzdur her noktası
Hayret-i âyine-i âlem-nümâdur Mesnevî (Arı, 1995: 101)*

Sâkıb, Mevlevîliğe laf atanlara karşı, bazen kalemini oldukça sertleştirmiştir:
*Niçün ikrâra gelmez Mesnevî tahsiline münkir
Görünce geldigin îmâna kâfir tevbeye efsak*

*Egerçi Mevlevî düşmenliği besdür cezâ amma
Nedür görsün hele pîşîn savb-ı Hakk'a harf atmak (Arı, 1995:120)*

Şeyh Gâlib (ö.1799): Mevlevî şairlerin ve Klâsik Edebiyatın zirvelerinden biri olan Gâlib, çilesini Yenikapı Mevlevîhanesi'nde tamamladıktan sonra Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh olmuş ve 1799'da vefat etmiştir. Onun şeyhlik dönemleri, Mevlevîliğin siyasi otorite nezdindeki itibarının en fazla arttığı yıllara rastlar. Dergâhındaki sohbetlerin takipçilerinden biri de devrin musikîşinas ve Mevlevî muhibbi padişahı III.Selim olmuştur.

Şeyh Gâlib, Mevlâna için 5 kaside yazmıştır. Birkaç gazel-i müzeyyeline de Mevlâna'yı övmüştür (bu konuda bk. Ayan, 1991: 530- 536). Şair, Mevlâna'ya sığınıp her şeyini Mesnevî'den aldığını, iftihar edeceği bir şeyi varsa onun da yine Mevlâna'dan geldiğini söyler:

*Sanadır ilticâsı Gâlib'in yâ Hazret-i Monlâ
Başımda bir külâh-ı iftihârım varsa sendendir (Okçu,1993: 75)*

Ona göre, Mevlâna Tanrı aşkına mazhar olmuş, "*fenâfillah*" iklimine hükmeden, "*bekâ*" tahtının ve "*fakr*" makamının şahıdır. O, Peygamber'in en kâmil varisi, her iki cihanın da mürşididir:

Makâm-ı fakra şeh ü taht-ı saltanatda fakîr

Tamâm-ı cem'-i şü'ündür hisâl-i Mevlâna (Okçu,1993: 96)

Mesnevî Allah'ın ruhunun nefesi, İlahî hakikatleri açıklayan bir eserdir. O, Hz. İsa'nın nefesi gibi insanlara ebedî hayatın kapısını açar. Mesnevî, hikmet dersi veren "âyet"ler gibidir. Onda aşk ve muhabbet denizi dalgalanmaktadır. Bu sebeple Mevlâna'nın kapısı mahabbet aşkıyla yananların yüz sürdükleri bir mekândır:

Mesnevîdir nefes-i pür-meded -i Rûhu'llah

Dil-i bîmâra devâ Hazret-i Mevlâna'dır

Kitâb-ı Mesnevîsi âyet âyet ders-i hikmetdir

Tokuşmuş mevc mevc kulzüm-i aşk u mahabbetdir (Okçu, 1993: 94, 305)

Galib de böyle bir şâha köle olmakla övünür. Çünkü kendisini ihya eden odur. Ona hizmet etmeyi bir şeref olarak görür ve kendisini nefsin elinden kurtarması için içten bir şekilde şöyle yakarır:

Düşdüm yine kaldır beni yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Bakmaz deyü bildim seni yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

İhsânına magrûr olup cürm eyledim ma'zûr olup

Geldim sana mecbûr olup yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Sen Gâlib'in Mevlâsısın ser-mâye-i ihyâsısın

Lutf u kerem deryâsısın yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm (Okçu, 1993 : 97)

Gâlib'in Mevlâna ile ilgili medhiyelerinde "vahdet-i vücüt" düşüncesi önemli bir yer tutar. Ona göre, "enel Hak" davasının binlerce yolcusunun ellerindeki senetleri (dayanakları) Mevlâna'nın sözleridir. Mevlâna'ya kavuşmak vuslatın da ötesinde bir şeydir.

Mutasavvıflara göre, bütün oluşların gerçek sebebi aşktır. Aşk Hakk'ın sırrı, tecellinin sembolüdür. Gâlib de, aşkı Mevlâna'nın sureti, onun yaratılmasındaki mana olarak görür. Mevlâ nereden görünse dile Mevlâna'nın ismi gelir. Mevlâ'nın kudreti Mevlâna misali görülmüştür:

Aşk kim sûret-i Mevlâna'dır

Ma'nî-i hilkat-i Mevlâna'dır

Görünse her ne taraftan cemâl-i Mevlâna

Gelür zebânlara ism-i celâl-i Mevlâna

Celâl-i dîn olur Allah hakkı celle celâl

Göründi kudret-i Mevlâ misâl-i Mevlâna (Okçu, 1993: 95-96)

Şeyh Gâlib'in Mevlâna medhiyelerinde Hint üslûbunun etkisi de önemli bir yer tutmaktadır.

Esrar Dede (ö.1796): Mevlâna için 7 kaside (ikisi Mevlevîlikle ilgili didaktik manzume), 1 tesmin yazan Esrar, sema hakkında *Mübârek-nâme* adlı küçük bir mesnevî de kaleme almıştır. Ayrıca tarih ve kasidelerini genellikle Mevlevî muhitinden insanlar için yazmış ve şiirlerinde Mevlevîlikle ilgili unsurlara çok fazla yer vermiştir. Bu sebeple Esrar Dede, Sâkib derecesinde olmamakla birlikte tam bir Mevlevî şairi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiir yazmaya Mevlevîliğe intisabından sonra başlayan ve çilesinin bittiği gün vefat eden şair, gözünü Mevlevîhanenin dışına çevirmemiş, devrin ne bir padişahına, ne de devlet büyüğüne kaside sunmuştur (bk. Horata, 1998). O, Mevlâna coşkusuyla kendinden geçerek kalemini duygularının emrine bırakmış, bazen de bu coşkuyla *iğrak* derecesine varan mübalağalara başvurmuştur.

Esrar, şeyhi Gâlib gibi her şeyini Mevlâna'ya borçlu olduğunu söyler. O, aşıkların serveri, mürşidleri yetiştiren en büyük hünkardır. İki cihanın kutbu olan evliyalar dahil ezelden ebede herkes Mevlâna'nın kölesidir. Hakikî aşka ulaşmak isteyenler onun sözlerine sarılmalıdır. Çünkü o, bir aşk elçisi (peygamberi), Mesnevî'si de hakikat âleminin ilham yoluyla getirdiği delilleridir (âyetleridir). Esrar da, dinlerin özünde bir farklılık yoktur, onların hepsi vahdet üzerine kurulmuştur, diyen Mevlâna gibi; Mesnevî'nin sadece Kur'an'ın değil, dört kitabın da anlamlarını içerdiğini söyler:

*Hakk anı peygamber-i aşk eyledi
Mesnevîdir âyet-i Monlâ-yı Rûm*

*Vahy-i Hudâ'dır Mesnevî şer'-i bekâdır Mesnevî
Hak'dan sadâdır Mesnevî dinle sadâ-yı "bi-ş'nev"i (Horata, 1998:179, 560)*

Mevlâna, Allah'ın büyük bir sırrıdır. O, Hz. Muhammed'in mi'racda elde ettiği ilimlerin vârisidir. Mevlâna'nın geleceği mi'rac gecesi bütün peygamberlere müjdelenmiş, semâ da o gece aşk ehline gerekli kılınmıştır. Esrar, ayrıca Mevlâna'nın geleceğinin İncil'de müjdelendiğini söylemiş ve onu Hristiyanlıktaki *teslis* inancına atıfta bulunarak Hz.İsa'ya benzetmiştir:

*Menba'ı rûh-ı Peder ma'deni feyz-i nefes
Nâm-ı şerîfin diyemem olur edebden ba'id (Horata, 1998:326)*

Bunlar, Esrar'ın Hristiyanlıkla epeyce meşgul olduğunu, okudukça da bazı yerlerini Mevlâna'ya işaret saydığını göstermektedir. Bazen Mevlâna dünyaya gelmeseydi âlemler yaratılmazdı, diyecek kadar ileri giden şair; Mevlâna'nın zatı ancak surete girdiğinde görülebilir. *Evvel* ve *âhir* herkesin maksadı odur. O dünyaya "*kudret*"ini ispat için Mevlâ'nın "*kuvve*" si olarak görülmüştür. Ondandır görünen ise sadece aksidir, diyerek "*vahdet-i vücud*" düşüncesinin tehlikeli kıyılarında dolaşır.

Mevlâna ile ilgili şiirlerinde Gâlib'in etkisi bariz bir şekilde hissedilen Esrar Dede, tecessüsü geniş olan, uzun süren bir arayış döneminden sonra aradığını bulmuş olmanın sarhoşluğuyla duygularını akıl süzgecinden geçirmeden söyleyen; onu kendinden geçtiği anlarda Peygamber hatta Tanrı'ya ait sıfatlarla anlatan; ayrıca Hristiyanlıkla ilgili atıfları ve Mevlâna'ya beslediği içten sevgisiyle dikkati çeken bir şairdir.

Esrar Dede gibi rind-meşreb bir şair olan **Fasih Dede (ö.1699)** ise, Galata Mevlevîhanesi'nde çilesini tamamladıktan sonra ömrünün son otuz yılını Mevlevîhane'de geçirmekle birlikte, Mevlâna hakkında müstakil hiç bir medhiye yazmamıştır. Sadece bazı şiirlerinde ona olan bağlılığını ifade etmiş ve Mevlevîlikle ilgili kavramlara yer vermiştir (Çıpan,1993: 120-121). Bu da onun rind-meşreb, maddî aşka düşkün kişiliğinin, Mevlevîliğin önüne geçtiğini göstermektedir.

Diğer Mevlevî şairlere baktığımızda da, onların Mevlâna hakkında söylediklerinin yukarıdakilerden farklı olmadığı görülmektedir. Onlar da Mevlâna'nın "*ledün ilmi*"nin vârisi ve evliyaların en büyüğü ve özü olduğunu söylerler:

Bahtî:

*Bahtiyâ bendesi ol dergeh-i Mevlânâ'nın
Taht-ı ma'nâda odur pâdişâhı dünyânın*

Sıdkî:

*Ahter-i burc-ı kerâmet şems-i dîn-i bî-zevâl
Mürşid-i râh-ı hakikat Hazret-i Mollâ Celâl (Ayan, 1994 : 39)*

Yenişehirli Avnî ise, "*vecd*" hâlinde Mevlâna'nın türbesini Peygamber'e ait sıfatlarla över:

*Şeş-cihetden rûz u şeb Kerrûbiyan eyler tavâf
Mescid-i Aksâ mıdır yâ Ka'be-i ulyâ mıdır (Çavuşoğlu,1986 : 133)*

Sonuç

Divan şairleri, bir mutasavvıf olan Mevlâna'yı, genellikle tasavvufi kabuller çerçevesinde değerlendirmekte; onu, insanları gönül yoluyla Hakk'a ulaştırmaya çalışan tasavvuf erlerinin en büyüğü ve mana ülkesinin (hakikat âleminin) padişahı olarak görmektedirler. Tarikat mensubu şairlerin eserlerinde de, kendi mürşidleri için benzer ifadelerle rastlanmakla birlikte; Mevlevî olsun veya olmasın her kesimden şairin Mevlâna sevgisinde buluşması, Mevlâna'nın farkını ortaya koymaktadır. Latifî ve Nef'î ise, tarihî kimliğine uygun olarak, Mevlâna'nın "*bâttın*" ilminin yanında "*zâhir*" ilminde de üstad olduğunu belirterek, onu mutasavvıflar içinde yegâne içtihat sahibi olarak görürler. Bu sebeple Nef'î, Mevlâna'dan başkasına bağlanamayacağını belirterek, onun farklılığını vurgulamaya çalışmıştır.

Şairler, Mevlâna ile Mesnevî'yi birbirlerinden ayırmamakta; her fırsatta Mesnevî'si

üzerinde durarak onun önemini belirtmektedirler. Onlara göre, Mesnevî dinin gerçeklerini ifade eden, âyet ve hadislerin bilinmeyen yönlerini açıklayan İlahî sırlar hazinesidir. Şiirlerden, Mevlâna'nın etki hâlesinin büyüklüğündeki en önemli sebeplerinden birinin, Mesnevî'nin Türk kültür ve edebiyatında oynadığı rol olduğu anlaşılmaktadır.

Şairlerin Mevlevî olup olmaması, onların Mevlâna'yı övmesi hususunda önemli olmamaktadır. Ömrünün büyük bir kısmını Mevlevîhanede geçiren Fasih Dede, Mevlâna hakkında hiç bir kaside yazmazken; Nef'î ve Nabî başta olmak üzere Mevlevîlikle ilgisi olmayan birçok şair ona olan hayranlığını ifade eden şiirler yazmıştır.

Divan şairlerinin Mevlâna hakkındaki övgülerinde, onların Klâsik şiirin estetik kurallarıyla sınırlı oldukları gözden uzak tutulmamalıdır. Kasidelerdeki, soyut, subjektif hayâller ve mübalağalı ifadeler, Mevlâna ile ilgili şiirlerde de görülmektedir. Sâkıb gibi, birçok şairin kasideleri genellikle böyle beyitlerle doludur. Fakat az da olsa Mevlâna'yı ruh ve heyecan bakımından gerçekçi bir şekilde ifade eden, onun sosyo-kültürel hayattaki rolüne temas eden beyitlere de rastlanmaktadır. Tarlan'ın da ifade ettiği gibi, bunlar arasında Mevlâna'yı en iyi anlayan, daha doğru bir ifadeyle en iyi anlatan şairlerin başında Nef'î gelmektedir. Sâkıb Dede ve bir ölçüde Esrar Dede ise, şiirlerinde Mevlâna'ya verdikleri yerin fazlalığı sebebiyle tam bir Mevlevî şairi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlevîlik, Sâkıb Dede dışındaki şairlerde bir neşve olarak kalmış, bir amaç hâline gelmemiştir. Sakıb'ın Divanı ise baştan sona Mevlevîliği anlatmaya dönük didaktik şiirlerle doludur. Bunu da, yaşadığı dönemdeki Mevlevîliğe dönük bazı kısıtlamalardan kaynaklanan bir istisna olarak görmek kanaatimce doğru olacaktır.

Dinlerin hepsi vahdet üzerine kurulmuştur diyen Mevlâna gibi, Mesnevînin sadece Kur'an'ın değil dört kitabın da anlamını içerdiğini söyleyen Esrar Dede, Hristiyanlıkla ilgili göndermeleriyle Mevlâna'ya bakış açısını genişleten bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlevî şairlerin en büyüğü olan Şeyh Gâlib, daha çok vahdet-i vücud anlayışına dayalı beyitleri; Nâbi ise, Mevlâna'yı tasavvufî kabuller ve hikmetli söyleyişleri açısından anlattığı tek kasidesinde, ona olan hayranlığını güzel bir şekilde ifade etmesiyle dikkati çekmektedir. Şairler, genellikle Mevlâna'nın baba tarafından Hz. Ebu Bekir'e dayandırılmasına işaret ederlerken; Nâbi ise onun anne tarafından da Hz. Ali soyundan gelmesini vurgular. Bütün bunlar, Mevlâna'nın herkesi kucaklayan yönlerini ifade eden hususlardır. Onun, insanlık için çekim merkezlerinden biri olmasının sebeplerini de burada aramak gerekir.

Kaynaklar

- Akkuş, Metin. (1993). *Nefî Dîvanı*. Ankara.
- An, Ahmet. (1995). *Sâkıb Mustafa Dede, Hayatı, Eserleri, Edebf Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*. 2 cilt, S. Ü. Doktora Tezi, Konya.
- Ayan, Gönül. (1994). "Esrar Dede Tezkiresi'nde Mevlâna Sevgisi", S. Ü. 7. Millî Mevlâna Kongresi (3-4 Mayıs 1993), Konya:35-42.
- Ayan, Hüseyin. (1991). "Şeyh Gâlib'te Mevlâna Sevgisi", *Türk Dili*. 480 : 530-536.
- Ayan, Hüseyin. (1992). "Mevlevî Şairler", *Türk Dili* 492 : 456.
- Ayan, Hüseyin. (1994). "Latîfî'ye Göre Mevlâna", S. Ü. 7. Millî Mevlâna Kongresi (3-4 Mayıs 1993), Konya:65-70.
- Barkan, Ö. Lütfî. (1942). "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi* II.
- Bilkan, A. Fuat. (1997). *Nâbf Dîvanı I-II*. İstanbul: M. E. Bak. Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmed. (1986). "Bir Mevlevî Şairi: Yenişehirli Avnî Bey ve Mevlâna için Na'tı", *I. Millî Mevlâna Kongresi*, Konya.
- Çıpan, Mustafa. (1993). "Mevlevîlik Yolunda Fasîh Ahmed Dede", S. Ü. 6. Millî Mevlâna Kongresi (24-25 Mayıs 1992) , Konya.
- Genç, İlhan. (1993). "Mevlevî Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VII*: 129- 144.
- Göçgün, Önder. (1986). "Bir Mevlevî Şair: Şeref Hanım", *I. Millî Mevlâna Kongresi*, Konya.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1959). *Mevlâna Celâleddin Hayatı, Felsefesi, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler*. İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1983). *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul.
- Göyünç, Nejat. (1991). "Osmanlı Devletinde Mevlevîler", *Bellefen* 213. 351-358.
- Horata, Osman. (1998). *Esrar Dede Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Divanı*. Ankara: Kültür Bak. Yay.
- İsen, Mustafa. (1989). "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar II: Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri", *Millî Eğitim*, 84: 23-27.
- Kaplan, Mahmut. (1996). *Neşatî Divanı*. İzmir.
- Kara, Mustafa. (1980). *Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kara, Mustafa. (1985). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kara, Mustafa. (1993). "Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul: Ağaç Yay.
- Köprülü, Fuad. (1981). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Latîfî. (1314). *Tezkiretü's-Şu'ara*. İst.
- Ocak, A. Yaşar. (1991). "Bir XIII. Yüzyıl Mutasavvıfı ve Sufisi olarak Mevlâna Celâlüddin-i Rumî", S. Ü. 4. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler) (12- 13 Aralık 1989), Konya: 139-146.
- Ocak, A. Yaşar, (1996). "Türkiye Tarihinde Merkezî İktidar ve Mevlevîler", S. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1-2 (2) : 17-22.
- Okçu, Naci. (1993). *Şeyh Gâlib I-II*. Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Önder, Mehmet. (1993). "Molla Câmî'de Mevlâna Hayranlığı", S. Ü. 6. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler) (24-25 Mayıs 1992), Konya.
- Öztuna, Yılmaz. (1998). *Osmanlı Devleti Tarihi I-II*. Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Sevgi, Ahmet. (1993). "XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Mehmet Şefik Efendi ve Divançesi", S. Ü. 6. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler), (24-25 Mayıs 1992), Ankara : 131-139.
- Shaw, Stanford. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihad. (1974). *Mevlâna*. İstanbul.
- Uludağ, Süleyman. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.
- Yeniterzi, Emine. (1995). *Mevlâna Celâleddin Rumî*. Ankara: T. Diyanet Vakfı Yay.